

MİLLÎ MÜCADELE KONULU ROMANLARDA CELÂL BAYAR, ŞÜKRÜ SARACOĞLU VE ADNAN MENDERES**Betül ÖZTOPRAK¹****Öz**

16. yüzyılda en ihtişamlı dönemini yaşayan fakat yüzyılın sonlarına gelindiğinde duraklamaya başlayan Osmanlı Devleti, 20. yüzyılın ilk yıllarında aldığı büyük kayıplarla zor duruma düşer. İlk önce Trablusgarp Savaşı (1912) ardından Rusya'nın kışkırtması sonucunda Balkan uluslarının Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanması ve sonrasında yaşanan Balkan Savaşları (1912-1913), daha sonra 1. Dünya Savaşı'nda (1914-1918) alınan yenilginin ardından 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti yıkıma bir adım daha yaklaşır. Ordusu terhis edilen, silahlarına el konulan devletin, savunma gücü tamamen kırılır. Halk ise, üst üste girilen savaşlardan yorgun düşmüş, devlete olan güvenleri sarsılmış ve geleceğe dair ümitlerini kaybetmiştir. Onları tekrar harekete geçirecek güç ise, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde efelerdedir. Halkın içinden çıkan ve ezilenin, mazlumun yanında yer alan efeler, halkı bir araya getirmede öncülük ederler. Mütarekeden sonra Anadolu işgal edilince ülkenin çeşitli yerlerinde kurulmaya başlayan Kuvayimilliyeli'nin başına başta Yörük Ali Efe olmak üzere; Demirci Mehmet Efe, Gökçen Efe, Killioğlu Hüseyin Efe vb. getirilir. Efeleri bu yola sevk eden ise, dağılan ordunun gönüllü subayları ve vatan aşkı ile dolu İttihat ve Terakki mensuplarıdır. Bir zamanlar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde bulunan fakat daha sonra ülkenin işgali karşısında vatan savunmasında gönüllü olarak yer alan, Türkiye Cumhuriyeti'nde cumhurbaşkanlığı, başbakan ve çeşitli bakanlıklarda görev yapan Mahmut Celâl Bayar, Adnan Menderes, Şükrü Saracoğlu, Mahmut Esat Bozkurt vb. siyaset adamları da millî davada ön saftadır. Bu makalede bahsi geçen siyaset adamlarının, Millî Mücadele yıllarındaki vaziyetleri, ülkenin işgali karşısında aldıkları kararlar, vermiş oldukları mücadeleler ve bu yaşananların Türk romanlarına nasıl yansıdığı konusu ele alınacak, ülkeyi sadece masa başında değil yeri geldiğinde elde silah düşman karşısında da savunan bu Millî Mücadele önderlerine karşı yazarların bakış açıları ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Romanı, Millî Mücadele, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Şükrü Saracoğlu.

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi, mail: betuloz@karatekin.edu.tr

CELAL BAYAR, SUKRU SARACOĞLU AND ADNAN MENDERES IN
NOVELS ON NATIONAL STRUGGLE

Abstract

The Ottoman Empire, living in its most glorious period in the 16th century but starting to pause at the end of the century, was in a difficult situation with great losses in its first years in the 20th century. The Balkan wars (1912-1913) that followed the revolt against the Ottoman Empire of the Balkan nations as a result of the Russians' provocations following the war of Trablusgarp (1912) and the Balkan wars that followed and the Mondros Truce signed on October 30, 1918 after the defeat in World War I (1914-1918) one step closer to the demolition of the Ottoman Empire .The army is demobilized, the weapons are seized in country, the defense force was completely broken. The people were tired of the overturned war, their confidence in the state was shaken and they lost their hopes for the future. The power to pass them back to action is the "efe's" led by Mustafa Kemal Atatürk. They also lead to bringing together the people who were in public and who were oppressed and who were beside the oppressed. After the armistice, when the anatolian occupation was started to be established in various parts of the country, Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe, Gökçen Efe, Killoğlu Hüseyin efe etc. are brought to power as leaders of "Kuvayımilliye". The one who drives them in this way is the Volunteer Officers of the scattered army and members of the "İttihat ve Terakki", full of homeland love. Once, leaders who were in İttihat ve Terakki party, then located on a voluntary basis in homeland defense in the face of occupation of the country, the Republic of Turkey president, prime minister and served as in various ministries Mahmut Celâl Bayar, Adnan Menderes, Şükrü Saraçoğlu, Mahmut Esat Bozkurt etc. politicians at national the case is the front row. The politicians who bet on this article will discuss the situation in the years of national struggle, the decisions they made against the occupation of the country, the fights they have given and how they reflect on the Turkish novels and the country against the national struggle leaders who

defend the country against not only theoretical but also with guns in their hands against enemies, will reveal the views of the authors.

Keywords : Turkish novel, National Struggle, Celal Bayar, Adnan Menderes, Sukru Saracoglu.

Giriş

1. Dünya Savaşı'nın ardından 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin sonrasında galip devletler Anadolu'yu işgal etmeye başlarlar. Osmanlı Devleti'nin ordu birlikleri terhis edilir, askeri malzeme ve silahlarına el konulur. Savaşları fırsat bilip çoğalan eşkıyaların, halka karşı zulümleri daha da artar. Soygunların, adam öldürmelerin önü alınamaz olur. Karadeniz kıyıları ve Trakya, Rum çeteleri ile dolar. Kısaca hiçbir yerde nizam, intizam kalmaz (Selek, 2002: 106). Osmanlı Devleti, üst üste kaybetmiş olduğu savaşlarla sadece siyasi anlamda değil ekonomik açıdan da bitmek üzeredir. Halk, ekonomik çıkmazların içinde yokluğa düşmüş, cepheye giden erkekler dönmez olmuştur. Bir de vatan topraklarına ayak basan işgalcilerin zulümleri, halkın yönetime olan güvenini sarsmıştır. Selek'in ifadelerine göre, tüm bu yaşananların sebebi olarak gösterilen, harp suçlusu, tehcir suçlusu olarak görülen İttihat ve Terakki idaresi 1918 yılının kasım ayında yıkılmış, İttihatçıların hesap verme zamanı gelmiştir. Bu durum İttihat ve Terakki iktidarı zamanında hapsedilen, sürgüne gönderilen, memleketten kaçan siyaset adamları için bir fırsat haline gelmiş ve onların intikam hissi ile faaliyete geçtikleri an olmuştur (Selek, 2002: 110). Bu andan sonra İttihat ve Terakki mensuplarına iyi gözle bakılmamış, haklarında tutuklama kararları çıkarılmıştır.

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e girmesi bütün yurttan mücadelenin başlangıcı olur. İşgaller karşısında batıda Yunanlılara, güneyde Fransızlara, doğuda Ermenilere karşı millî direniş hareketleri başlar. Samsun'a çıkar çıkmaz Mustafa Kemal Paşa'nın da üzerinde durduğu konu, milletin kendi iradesiyle kurtulacak olmasıdır (İnalçık, 2016: 350). Mustafa Kemal Paşa'nın harbiye mektebinden arkadaşı ve Millî Mücadele yoldaşlarından Ali Fuat Cebesoy, bu durumu şu ifadelerle anlatır:

"Mustafa Kemal Paşa:

-Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve müdafaa etmesi, bizlerin de mümkün olduğu kadar yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır.

Dedi ve sonra aynı fikirde olup olmadığını sordu:

-Aramızda tam bir mütabakat var paşam.

Cevabını verdim. Evet artık millet kendi hakkını kendisi arayacaktı.” (Cebesoy, 2010: 85-86)

Devletin durumu göz önünde bulundurulduğunda milletin, kendi hakkını kendisinin aramasından başka çare görülmemektedir. Bu düşüncelerin doğrultusunda İnalçık'ın da ifade ettiği gibi, millî ayaklanmayı örgütlemek için “müdâfa'a ve muhafaza-i hukuk-i millet ve memleket” adı altında örgütlenmeler başlar. Bu örgütlerden Mustafa Kemal'e, millet ve vatan hizmetine katılması için telgraflar gelir. Böylece Mustafa Kemal'in kişiliği ve etrafında, Anadolu halkı bağımsızlık mücadelesinin önderini bulmuş olur (İnalçık, 2016: 350). Mustafa Kemal Paşa, bütün yurttan ortaya çıkan millî direnişi birleştirmek amacıyla Müdâfaa-i Hukuk teşkilatlarının yayılmasına hız verir. Yerel silahlı çatışmaları bir yönetim altında toplayarak düzenli bir Millî Mücadele cephesi kurmaya çalışır (İnalçık, 2016: 352).

1920 yılında düzenli ordu kurulunca kadar, Müdâfaa-i Hukuk teşkilatına bağlı Kuva-yı Milliye birlikleri düşmanla mücadele etmiş, önemli başarılarla imza atmış, düzenli bir ordunun kurulmasına zaman kazandırmıştır. 16-17 Mayıs 1919'da Tire'de, 29 Mayıs 1919'da Ödemiş'te kurulan Kuva-yı Milliye birliklerinin ardından İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve sonrasında yaşanan zulümler, Aydın'da millî birliklerin kurulmasını zorunlu kılar. Memleket, işgal altında olunca Yörük Ali Efe ve Kılıçoğlu Hüseyin Efe, dağlarda yaşamının anlamsızlığını anlayıp 25 Mayıs'ta Çine'nin Yağcılar köyüne inerek yaşananları uzaktan takip ederler. Asaf Gökbel, *Millî Mücadele'de Aydın* başlıklı eserinde efelerle nasıl irtibata geçtiklerini anlatır. Efe'nin arkadaşlarından biri Asaf Gökbel'in yakın dostudur. Gökbel, bu kişiyi Faik, Zekai, Necmi ve İsmail Hakkı Beylerle görüştürür. Daha sonra efelerin köyüne giderler. Ülkenin durumu hakkında efelere bilgi verip onların desteğini isterler. Birkaç

görüşmeden sonra efeleri ikna ederler. Söz konusu subaylar, efelerin halk üzerindeki etkilerinden ve ünlerinden yararlanarak daha fazla gönüllü toplayacaklarını düşünürler. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, Yörük Ali çetesinin kurulmasını ve hemen Büyük Menderes bölgesine hareket edilmesini ister. Böylece Yörük Ali Çetesi adını taşıyan ilk ulusal kuvvet kurulmuş olur (Gökbel, 2005: 111-117).

Yörük Ali Efe, Millî Mücadele'ye katıldığı sırada dağdan inmeyip eşkıyalığa devam eden Demirci Mehmet Efe'ye, bu mücadeleye katılması için mektup gönderir. Aynı şekilde kısa bir süre önce Bozdoğan ilçesini basarak Ziraat Bankası'nı soyan efeye, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey de gelip Millî Mücadele'ye katılmasını yoksa peşine düşerek onu yaşatmayacağını ifade eden bir mektup gönderir. Demirci Mehmet Efe, bu mücadeleye katılmaya önceden karar vermiş ve bu gelişmelerin de etkisiyle bir süre sonra 11 Temmuz 1919 tarihinde Umurlu bölgesine gelerek Kuvayımilliye'ye katılmıştır. Demirci Mehmet Efe, Dalama köyünün 8 km kuzeyinde bulunan Köşk'te karargâhını kurar (Selek, 2002: 245-246).

Aydın bölgesinin iki önemli birliğini Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe'nin birlikleri oluşturmaktadır. Çalışmamızın konusu olan Celâl Bayar, Şükrü Saracoğlu ve Adnan Menderes'in¹ Millî Mücadele döneminde yapmış oldukları çalışmalar da bu birliklerde geçmektedir. Celâl Bayar ilk önce Gökçen Efe'nin yanına gitmiş ardından da Demirci Mehmet Efe'nin Köşk karargâhında bulunarak halkı bu mücadeleye katılması için teşvik etmiştir. Şükrü Saracoğlu ve Mahmut Esat Bey, eğitim için gittikleri yurtdışından dönmüşler ve Demirci Mehmet Efe'nin birliğine katılmışlardır. Adnan Menderes ise, Ay-Yıldız çetesini kurarak toplamış olduğu gönüllülerle düşmana karşı savaşmış, zaman zaman Yörük Ali Efe ile birlikte baskınlara katılmıştır. Bu makalede, bahsi geçen siyaset adamlarının ilk önce

¹ Millî Mücadele önderleri başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Kâzım Karabekir, gönüllü subaylar, komutanlar, efeler ve diğer kahramanlardır. Çalışmamızda özellikle Celâl Bayar, Adnan Menderes ve Şükrü Saracoğlu'nun üzerinde durulmasının sebebi, bugüne kadar bahsi geçen kişilerin romanlara yansıyan mücadeleleri konusunda (özellikle üç devlet adamının da yer aldığı) herhangi bir çalışmanın bulunmamış olması ve bu dönemi anlatan romanlarda, genellikle yerel yazarların romanlarında, onların vermiş oldukları mücadelelerden sıklıkla söz edilmesidir.

kısaca yaşamlarına değinilecek ardından da bu yaşamları ve Millî Mücadele yıllarında katıldıkları faaliyetler ve yapmış oldukları katkılar romanlar bağlamında yazarların² gözüyle değerlendirilecektir.

1.Celâl Bayar'ın Kuvayimillîye'de Yer Alışı ve Bu Yaşananların Romanlara Yansıması

1883 yılında Bursa'nın Gemlik ilçesinin Umurbey köyünde doğan ve Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı olan Celâl Bayar (1883-1986), 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bursa'daki gizli kolu olan Küme adlı örgüte girer ve ardından Cemiyet tarafından İzmir'e gönderilir. Mütareke yıllarında İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'ne giren Bayar, İzmir'in işgal edilme tehlikesi karşısında, zeybek ve köy hocası kılığında Galip Hoca takma adıyla bölgeyi dolaşarak işgale karşı propaganda yapar. Galip Hoca, Aydın'ın geri alınması için verilen mücadelelere katılır. Balıkesir Kongresi tarafından verilen kararlar Akhisar Cephesi Komutanlığı'na getirilir. Celâl Bayar, 12 Ocak 1920 tarihinde toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Saruhan Sancağı milletvekili olarak katılır. Millî Mücadele'nin başlaması ile birlikte Anadolu'ya geçen Bayar, bu hareketteki yerini alır (https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaşkanlarımız/celal_bayar/).

Çalışmamızda Celâl Bayar'ın Millî Mücadele yıllarındaki faaliyetlerinden bahsedilirken; Bayar'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk günlerine kadar

² Çalışmada Hasan İzzettin Dinamo dışında diğer yazarlar (Sabahattin Burhan, Ahmet Zeki Muslu, İbrahim Kiraz, Ali İhsan Usta vd.) ikinci-üçüncü sınıf yazarlardır. Türk edebiyatında önemli yere sahip Kemal Tahir (Yorgun Savaşçı), Samim Kocagöz (Kalpaklılar), Tarık Buğra (Küçük Ağa) gibi Millî Mücadele yıllarını anlatan yazarların eserleri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bunun sebebi; söz konusu yazarların romanları hakkında bugüne kadar fazlasıyla çalışmaların yapılmış olması ve bahsi geçen siyaset adamlarının mücadelelerine bu romanlarda yer verilmemesidir. Amacımız, hem üzerinde çok fazla çalışmanın bulunmadığı ve biraz daha geri planda kalmış olan romanlardan bahsederek onları tanıtmak hem de genellikle Ege Bölgesi'nde doğup büyümüş yazarların gözünden Millî Mücadele yıllarının nasıl anlatıldığını ifade etmektir.

yaşadıklarını, yaşananları yer yer çeşitli belgelere de dayandırarak anlattığı *Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Gidiş* başlıklı 8. ciltlik eseri temel alınacaktır. Çünkü söz konusu eserde Bayar, romanlara da konu olmuş yaşantısından bahsetmiş, roman yazarları da çoğunlukla bu eserde yazılanlardan yola çıkarak romanlarını kurgulamışlardır.

Celâl Bayar, saklandığı İzmir'de daha fazla kalamayacağını anlayınca Edip Bey ile birlikte Ödemiş'e gelir. Daha önce de Ödemiş'e gelmiştir. Gökçen Efe ise, adım adım kendisini takip eder ve hakkında malumat alır. Gökçen Efe, onları Fadime Kadın'ın evine yerleştirir. Celâl Bey, Gökçen Efe'ye ülkenin durumu hakkında bilgi verir ve kendisi ile çalışmak istediğini söyler (Bayar, 1997a: 11). Celâl Bey, Fadime Kadın'ın evinde Kur'an okur. Fadime Kadın, bu durumdan çok memnundur. Evinde Kur'an okunduğu için bereketin artacağına inanır. Fadime Kadın'ın bu tutumu daha sonra Celâl Bey'in, Galip Hoca olmasında etkili olacaktır (Bayar, 1997a: 20). Celâl Bayar ile Gökçen Efe'nin tanışıklığı, çok daha eskilere dayanmaktadır. Bayar'ın belirttiğine göre, kendisi Gökçen Efe ve arkadaşlarının yüze çıkmasına delâlet etmiştir. Bayar, 1914 yılında Tire esnafından Mehmet Ağa isminde birinin yanına gelip Gökçen Efe ve arkadaşlarının yüze çıkmak istediklerini söylediğini, kendisinin de bu dileği Vali Rahmi Bey'e anlattığını ve sonunda da Gökçen Efe ve kızanlarının yüze çıktıklarını hatıralarında anlatır (Bayar, 1997a: 12-14). Gökçen Efe'nin, Celâl Bey'e karşı göstermiş olduğu yakınlık aslında bir nevi vefa borcudur.

Celâl Bayar, dikkat çekmemek için ilk önce zeybek kıyafeti giyer. Fakat bir süre sonra giymiş olduğu kıyafet ile uyumlu olmadığını anlar. Bu farkındalığa varmasında bir köylünün sözleri etkili olur. Deşteban (Paşa) ile köylü aralarında konuşurlarken köylü, Bayar'ın baldırlarını beyaz görünce "*ya hapishaneden çıkmış olmalı ya da zeybek kıyafetini yeni giymiş*" der. Bayar, köylünün bu sözlerini deştebandan duyunca olayın farkına varır ve hatıralarında şu ifadeleri kullanır: "*Paşa deşteban'ın bana naklettiği bu konuşma, gözümü açtı. Ne de olsa lisanımla, beyaz baldırımla, hatta kafamla zeybek elbisesinin içine sığamayacağımı anlamış oldum. Kadının Kur'an'dan hoşlanması, bu vak'a da bende hoca kıyafetine girmek fikrini uyandırdı. Lügat manası rehberim olur ümidiyle kendime 'Galip'*"

takma adını seçtim. İlk fırsatta hoca kıyafetine girecektim” (Bayar, 1997a: 20-21).

Mustafa Kemal Atatürk de *Nutuk*'ta Celâl Bayar'ın kılık değiştirerek İzmir'den Aydın'a gittiğinden bahseder: “*Aydın bölgesinde, düşmanın İzmir'e girişinden sonra asker ve halktan kimi yurtseverler, Yunanlılara karşı çıkıyor, halkı yüreklendirmek ve silahlı örgütler kurmak için çalışıyorlardı. Bu arada, ad ve kılık değiştirerek İzmir'den o bölgeye gitmiş olan Celâl Bey'in (İzmir Milletvekili Celâl Bey) çaba ve özverisi anılmaya değer” (Atatürk, 2014: 372).*

Böylece Galip Hoca adıyla mücadeleye devam eden Celâl Bayar, daha Demirci Mehmet Efe'nin karargâhında bulunmadan önce onunla cephede çalışanlardan biri sıfatı ile görüşür. Hatıralarında Bayar, Efe ve adamlarının, her yabancıya davrandıkları gibi ona da temkinli davrandıklarını ve kendisini dikkatle izlediklerini söyler. Bir gün cepheye, Denizli Müftüsü Ahmet Hamdi Efendi, Nazilli Müftüsü, Nazilli Şeyh Nuri Efendi gelirler ve Bayar hakkında iyi tavsiye ve telkinlerde bulunurlar. Celâl Bey'e de, “*sen burada buldukça bizim rahat edecek” derler. Artık Galip Hoca, Demirci'nin yanında çalışmaya başlar (Bayar, 1997b: 13-14). Celâl Bayar, Demirci Mehmet Efe hakkındaki görüşlerini şu sözleriyle ifade eder: “Artık Efe'nin açıktan müşaviri ve yakını olmuştum. Esaslı meselelerde bana danışmadan bir şey yapmıyordu, diyebilirim. Ben de bütün samimiyetimle yalnız milli dava için, memleketin kurtuluşu için Efe'ye, inandığım ve bildiğim doğru yolu göstermeye dikkat ediyordum. Söylemeliyim ki bundan memnun olanların başında Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker geliyordu.” (Bayar, 1997b: 14).*

Galip Hoca, bir süre Demirci'nin karargâhında bulunduktan sonra Akhisar mıntıkasında çıkan huzursuzluklar sebep gösterilerek Bayar'ın buradaki Kuvayimilliyé'nin dağılmasını önlemesi istenir. Aslında bu göreve gönderilmesindeki amaç, Galip Hoca'nın canını korumaktır. Demirci Efe'nin Galip Hoca'ya İttihat ve Terakki'ye mensup olduğu gerekçesiyle zarar vereceği düşünülür. Celâl Bey, Aydın cephesinden ayrılır ve Demirci Efe'ye de, durumu özetleyen bir mektup bırakır (Bayar, 1997b: 144-145). Galip Hoca, bu andan sonra Akhisar mıntıkasının Milis Alay Kumandanı olarak çalışır. Bu alay,

Binbaşı Hüsnü Bey'in kumandası altında bulunan 188. Alay'dan bir müfrezedir. Bu mıntıkanın mevcudu yaklaşık 800 kadardır (Cebesoy, 2010: 241-242).

Millî Mücadele yıllarını konu edinen romanları incelediğimizde Celâl Bayar'ın yukarıda söz ettiğimiz faaliyetlerinin romanlara da konu olduğunu gördük. Celâl Bey'in İzmir'den ayrılması ve Gökçen Efe'nin yanında kalması birçok romanda ifade edilmektedir. Hasan İzzettin Dinamo'nun *Kutsal İsyân Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi* başlıklı belgesel romanında Celâl Bey'in İzmir'den ayrılıp Ödemiş'e gelmesi şu ifadelerle anlatılır:

“İzmir'in işgaline dek İzmir'de barınabilen İttihat ve Terakki'nin İzmir mes'ul kâtibi Mahmut Celâl Bey (Celâl Bayar) ile jandarma yüzbaşısı Edip Bey (Sarı Efe Edip) hüviyet ve kılık değiştirerek İzmir'den güç belâ kaçmış ve bir sürü tehlike atlatarak Ödemiş'e dek gelebilmişlerdi. Burda da Beybabazâde İnceoğlu Refik Şevket Bey'in (Hamit Şevket Bey'in kardeşi) evine saklanmışlardı. Kambur İzzet, onların yakalanması için her yana haber salmış, emir göndermişti... Tire'den geçerken Kahrat'ta Gökçen Efe'nin yanında saklı Celâl (Bayar) Bey'le onun yanında toplanmış olan Ödemiş jandarma tabur kumandanı Tahir, jandarma yüzbaşısı Sarı Edip Efe,...” (Dinamo, 2012: 203 ve 205).

Ali İhsan Usta da *Efelerin Efesi Yörük Ali Efe* başlıklı romanında, Celâl Bayar'ın İstiklal Savaşında Galip Hoca takma adıyla dolaştığını, İttihat Terakki'nin İzmir kâtibi olarak bölgeyi iyi tanıdığından komitelerin oluşmaları için çalıştığından bahseder (Usta, belirtilmemiş: 243). Benzer şekilde Sabahattin Burhan'ın *Kurtuluş Savaşında Gökçen Efe Destanı* başlıklı romanında da; Gökçen Efe'nin Mahmud Celâl Bey'i Ödemiş civarına geldiğinden beri takip ettiği, köyün deştimanı Hasan Paşa'yı Ödemiş'e göndererek Celâl Bey'i Kahrat'a getirmesini istediği anlatılır. Gökçen Efe Celâl Bey'i, köyün sakinlerinden yaşlı Fadime Kadın'ın evine yerleştirir. Celâl Bey, burada İlyas Efendi olarak bilinmek istediğini söyler ve sadece hükûmetten kaçtığı için değil Gökçen Efe ile beraber çalışmak istediği için oraya geldiğini belirtir. Gökçen Efe, Celâl Bey'e kayınbabasının zeybek kıyafetini getir (Burhan, 2014: 126-127). Gökçen Efe, böylece kendisinin düze inmesine yardımcı olan Celâl Bey'e şükran borcunu öder (Burhan, 2014: 151). Ahmet Zeki Muslu'nun *Mor Cepkenliler*

başlıklı romanında Galip Hoca, Yörük Ali Efe ve Killioğlu Hüseyin Efe ile karşılaştığında kendisini onlara şu ifadelerle tanıtır: “*Efe ben hoca değilim. İzmir İttihat ve Terakki Partisi Katibi Mesulüyüm. Adım da Mahmut Celal. Yunanlar beni aramaya başlayınca kılık değiştirdim. Ödemiş, Tire, Aydın çevresinde Galip Hoca takma adıyla dolaşıyorum. Efelerin Aydın’ı Yunan’dan geri almak için harekete geçtiğini duyunca, bu hareketin içinde ben de olmalıyım dedim, geldim.*” (Muslu, 2015: 431).

Celâl Bayar’ın, efe kıyafetini çıkarıp hoca kılığına girdiğini hatıralarından yola çıkarak yukarıda da bahsettik. Aynı olay farklı bir şekilde, Ali İhsan Usta’nın *Efelerin Efesi Yörük Ali Efe* başlıklı romanında da ifade edilir. Romanda Celâl Efe’nin çizmesinin üstünde görünen bacaklarının pembe ve beyaz olduğu söylenir. Bir gün Celâl Efe ile Yörük Ali Efe Aydın’da yürürlerken Celâl Efe’nin beyaz bacakları bir kadının dikkatini çeker. “-*Bu ne biçim efe? Bacakları kadınların bacaklarından daha da beyaz*” deyince Celâl Efe, efe elbisesini çıkarıp hoca kılığına girer. Yörük Ali Efe, elbiselerini çıkarma, dağda gezerken kararırılar demesine rağmen Celâl Efe, onun sözünü dikkate almaz (Usta, belirtilmemiş: 245-246).

Galip Hoca, İzmir’i Yunanlıların işgal etmesinin ardından köy köy, kasaba kasaba dolaşıp Millî Mücadele’ye gönüllü toplamıştır. Galip Hoca’nın bu çabaları, romanlara da yansımıştır. Sabahattin Burhan’ın *Ege’nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe* başlıklı romanında Bağarası Nahiye Müdürü Ahmet Emin Bey, şu ifadeleri kullanır: “*İşte sözünü ettiğim Galip Hocamız. Kendisi Bağarası’na gelmezden önce köy köy dolaşıp halkı irşad etmiş. Milli heyecanı arttırıp cepheye koşmalarını sağlamış.*” (Burhan, 2009: 473) Ahmet Zeki Muslu’nun *Menderes’in İki Yakası* başlıklı romanında da, Galip Hoca’nın köy köy dolaştığı, camilerde, kahvehanelerde omuzları çökük, bakışları yerde, ne düşündükleri belli olmayan adamları ulusal mücadeleye çağırdığı anlatılır (Muslu, 2016: 47). Gürkan Hacı’ın *Efe Başvekil Şükrü Saracoğlu’nun Romanı* başlıklı eserinde de benzer şekilde Mahmut Esat Bey, Şükrü Saracoğlu’na “-*Ama Mahmut Celal Bey’i görüyor musun? Kaldığı yerden devam ediyor dağlarda. Komitacı adam. O cephe senin bu dağ benim gezip mücadeleyi teşkilatlıyor. Onu*

durdurmak kâbil değil.” (Hacı, 2006: 62) diyerek Celâl Bey’in bu mücadele için vermiş olduğu çabaları ifade eder. Aynı şekilde Hasan İzzettin Dinamo da romanında, “*Celal Bey’in yollarda, kahvelerde, hanlarda, konuk olduğu evlerde vaaz eder gibi ağır ve inandırıcı tonuyla direnme ve kurtuluş savaşı verme tohumları saçtığını*” söyler (Dinamo, 2013: 101).

Galip Hoca, Aydın bölgesine gelir ve orada direnme karargâhı kurmuş olan 57. Tümen Kumandanı Mehmet Şefik Bey ve Demirci Mehmet Efe ile görüşür. Celâl Bey kısa zaman içinde Demirci’nin akıl hocası olur (Dinamo, 2013: 102). Galip Hoca, Demirci’nin karargâhına geldiğinde Efe’den büyük saygı görür. Efe’nin bir süre yazıcılık ve danışmanlık görevini yürütür. Fakat Efe üzerinde etkili olamaz. Efe, onun öğütlerini tutmaz (Muslu, 2016: 135). Efeler, kuşkucu insanlardır. Yaşamları gereği her insana bir anda güvenemezler. Zaten Efe’nin Galip Hoca’ya olan güvensizliği, bir süre sonra Galip Hoca’nın oradan uzaklaşmasına sebep olacaktır. Demirci Mehmet Efe’nin hayatının anlatıldığı *Millî Mücadele’de Bir Destan Demirci Mehmet Efe* başlıklı biyografik romanda Galip Hoca’nın vermiş olduğu mücadeleden uzun uzadıya bahsedilmiş olmasa da Galip Hoca’nın, Demirci Mehmet Efe’nin 6. danışmanı olduğu ifade edilir (Kiraz, 2013: 262). Araştırmamıza kaynaklık eden romanlarda Galip Hoca’nın, Demirci’nin karargâhında yapmış olduğu çalışmalarından bahsedilir. Romanlarda özellikle üzerinde durulan iki olay vardır. Bu olaylar: Gökçen Efe’nin Demirci’nin karargâhına gelip silah desteği istemesi ve Demirci ile Yörük Ali Efe arasında ortaya çıkan anlaşmazlığı Galip Hoca’nın çözmesidir.

Sabahattin Burhan’ın *Kurtuluş Savaşı’nda Gökçen Efe Destanı* başlıklı romanında, İzmir’in işgalinden önce ve sonra Gökçen Efe ile Celâl Bey’in teşkilat kurup mücadele etmek için istişare ettiklerinden bahsedilir (Burhan, 2014: 153). İbrahim Ünsal’ın *Dağların Kartalı Gökçen Efe* başlıklı romanında, Köşk karargâhında yeteri kadar tüfek ve merminin bulunduğu ve bu karargâhta bulunan Galip Hoca, Yörük Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe’nin, Gökçen Efe’ye gönderdikleri haberciler vasıtasıyla ona her konuda, her türlü yardımda bulunacaklarına dair güvence verdikleri ifade edilmektedir (Ünsal, 2014: 189). A. Levent Ertekin’in *Kuvayı Milliye Tacının İri Pırlantası Gökçen Efe* başlıklı romanında da Gökçen Efe ile Galip Hoca’nın

zamanı geldiğinde ülkeyi savunmaya kalkışacakları hakkında görüştükleri ve artık zamanı geldiği için Efe'nin Demirci'nin karargâhına adamını gönderip silah istediğini ve onlarla beraber çalışacağını bildirdiği anlatılır. Galip Hoca da bir yandan işgalleri protesto eden yazılar yazıp halkı mücadeleye davet etmektedir (Ertekin, 2001: 59). Ali İhsan Usta, *Efelerin Efesi Yörük Ali Efe* başlıklı romanında Celâl Bayar'ın Gökçen Efe ile olan yakınlığından bahseder. Usta bu yakınlığı, Gökçen Efe'nin hastalanınca Celâl Bayar'ın onu tedavi etmesi için İzmir'den doktor getirmesine bağlar. İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilince de Celâl Bayar'ın Gökçen Efe'nin yanına gelerek onu Millî Mücadele'ye katılması için teşvik ettiği anlatılır (Usta, belirtilmemiş: 246).

Diğer bir husus Demirci ile Yörük Ali Efe arasında oluşan gerginliğin çözüme kavuşma meselesidir ki bu olay, romanlara şu şekilde yansımaktadır: Hasan İzzettin Dinamo, Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe'nin aralarının tehlikeli bir şekilde açıldığını hatta birbirlerine kurşun atacak duruma geldiklerini ve bu durumun cephe için çok zararlı olduğunu anlatır. Dinamo, Celâl Bey'in onları barıştırmak için çabaladığını fakat onların sonuna dek birbirlerine düşman kaldıklarından bahsedilir (Dinamo, 2013: 102). Ali İhsan Usta ise romanında söz konusu olayı; "*Celal Bayar'ın bu büyük hizmeti ile düşmanlık ortadan kalkar. Çünkü Yörük Ali Efe ile Killoğlu Hüseyin efelerin bulunduğu mevzilerin boşaldığı ve zeybeklerin subaylara karşı koyduklarını ve aralarında ikilik çıktığını düşman haber olsa idi durum tehlikeye girerdi*" (Usta, belirtilmemiş: 220-221) sözleriyle anlatır. Bir süre için Galip Hoca'nın katkılarıyla bu sorun çözülse de, Yörük Ali Efe ve Demirci Efe arasındaki kırgınlık devam etmiştir.

Celâl Bayar, Demirci Mehmet Efe'nin kendisinden şüphelenmeye başlaması üzerine canının tehlikede olduğunu düşünerek karargâhtan ayrılır. Hasan İzzettin Dinamo romanında, Demirci Mehmet Efe'nin aydınlara ve politikacılara karşı çok kuşkulu olduğunu, günün birinde de Celâl Bey'in İttihatçı, Cumhuriyetçi olduğuna dair duyular aldığını ve ondan kuşku duyarak onu öldürmeye niyetlendiğini anlatır. Celâl Bey de, bu yaşananlardan sonra oradan ayrılıp Balıkesir'e geçmiş ve İkinci Balıkesir Kuvayı

Milliye Kongresi'ne katılarak Albay Kazım Bey tarafından Halit Paşa'dan boşalan Akhisar Millî Alay Kumandanlığı'na atanmıştır (Dinamo, 2013: 103). Ahmet Zeki Muslu da romanında, İtilafçıların Demirci Mehmet Efe'ye "*Bu adam din adamı değil. İttihat ve Terakki Partisi'nin İzmir eski kâtib-i mesulü Mahmut Celâl Bey'dir. Cepheye İttihatçılık sokuyor.*" dediklerini Demirci Efe'nin de "*Ülen bu adam beni İttihatçılığa alet ediyor*" diyerek Galip Hoca'yı öldürmeyi tasarladığını Galip Hoca'nın da bu yaşananlardan sonra karargâhtan gizlice ayrılıp Sarayköy'e gittiğini ve canını zor kurtardığını ifade eder (Muslu, 2016: 135). Sabahattin Burhan'ın *Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe* başlıklı romanında da benzer bir şekilde bahsi geçen olay anlatılır. Galip Hoca, Sancaktarın Ali Efe'ye gelip Demirci Efe'nin kendisini öldüreceğini söyleyerek ondan yardım ister. Galip Hoca, Demirci Mehmet Efe'ye telgraf getiren birisinin, Efe'nin kendisi için "*Hocayı geçiverin*" dediğini yani öldürülmesini emrettiğini ve telaşlı telaşlı gelerek telgrafi getirenin duyduklarını, Galip Hoca'ya anlattığını söyler. Galip Hoca, Demirci'nin etrafında bulunan kişilerin İttihat ve Terakki hakkında Efe'ye kötü telkinlerde bulduklarını, Demirci'nin de kendisinin İttihat ve Terakki'nin mesul kâtibi olduğunu bildiğinden bahseder. Romanda Galip Hoca, Hacim Bey'in Akhisar'a gidip orada vazife almasını istediğini, kendisinin de oraya gideceğini ve bu gece için Ali Efe'den kendisini himaye etmesini ister (Burhan, 2009: 146-149).

Toparlamak gerekirse incelediğimiz romanlarda Celâl Bayar'ın (Galip Hoca'nın), dağılan İttihat ve Terakki Partisi'nin bir mensubu olduğu, hakkında tutuklama kararı çıktığı ve yakalanmamak, vatan için mücadele vermek adına İzmir'e geldiği, burada gönüllü toplamak ve bu mücadeleye destek olmak için canla başla çalıştığı anlatılmaktadır. Galip Hoca'nın İzmir'in işgalinin ardından Ödemiş'e gittiği, burada Gökçen Efe'nin yanında kaldığı, zeybek kıyafetiyle uzun süre dolaşamayan Celâl Bayar'ın Ödemiş'te evinde kaldığı Fadime Kadın'ın da etkisiyle hoca kılığına girdiği ve Galip Hoca olarak köy köy, kasaba kasaba dolaşarak halkı, ülkede yaşananlar hakkında bilinçlendirdiği, bir süre Demirci Mehmet Efe'nin karargâhında bulunarak Demirci'ye danışmanlık yaptığını fakat araya fitne sokmak ve Millî Mücadele'yi sekteye uğratmak isteyen kişilerin de etkisiyle canının tehlikede olduğunu düşünerek

karargâhtan ayrılıp Balıkesir’de yapılan kongreye katıldığı ve kongrede Akhisar’da görevlendirildiği bu dönemi anlatan romanlarda ifade edilmiştir. Çalışmamızda yer verdiğimiz roman yazarlarının, Celâl Bayar’ın bu mücadelesini anlatırlarken genelde Celâl Bayar’ın kaleme almış olduğu hatıralarından ve tarihi kaynaklardan yararlanmış oldukları ve hemen hemen hepsinin aynı olayı benzer bir şekilde tarafsız bir gözle aktardıkları görülmektedir.

2. Şükrü Saracoğlu’nun Kuvayimillîye’de Yer Alışı ve Bu Yaşananların Romanlara Yansıması

Şükrü Saracoğlu, 1 Ocak 1887 tarihinde Ödemiş’te dünyaya gelir. Eğitimine Ödemiş’te başlayan Saracoğlu, 1906’da İzmir İdadisi’nden, 1909’da Mektebi Mülkiye’den mezun olur. Saracoğlu, Aydın vilayetinde maiyet memurluğu, İzmir Sultanisi’nde matematik öğretmenliği, İttihat ve Terakki Ticaret Mektebi’nde müdür olarak görev yapmış ve daha sonra da önce Belçika sonra Cenevre’ye eğitim için gitmiştir. Cenevre Üniversitesi İktisadi ve Siyasi İlimler şubesinden mezun olan Saracoğlu, Millî Mücadele’ye katılmış ve Kuşadası, Aydın, Nazilli bölgelerinde faaliyet göstermiş, İzmir Milletvekili olarak Meclis-i Mebusan’da yer almıştır. 1923 yılında da Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne İzmir Milletvekili olarak katılmıştır (http://www.mfa.gov.tr/sayin-sukru-saracoglu_nun_ozgecmisi.tr.mfa).

Gürbüz Arslan, Şükrü Saracoğlu’nun hayatını anlattığı *Şükrü Saracoğlu’nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)* başlıklı eserinde, Saracoğlu’nun İsviçre’de eğitim görürken yurtda yaşananlar karşısında Mahmut Esat ile birlikte yurda dönmeye karar verdiklerini ifade eder. Saracoğlu ve Mahmut Esat, zorlu yolculuğun ardından Kuşadası’na gitmeyi başarırlar. Saracoğlu ve Mahmut Esat, Kuşadası’nda bir Kuva-yı Millîye birliği kurarak mücadeleye başlarlar. Saracoğlu, kaza ve köylerde dağınık halde yürütülen çalışmaları birleştirmeye çalışırken Mahmut Esat da, Rum eşkıyalar ile mücadele eder. Saracoğlu Kuşadası’nda kendisine daha fazla ihtiyaç olmadığını görünce Demirci Mehmet Efe’nin birliğine katılmaya karar verir. Yolda ilk önce Mestan Efe’nin çetesi ile

karşılaşan Saracoğlu, Demirci'nin şüphelerini silmek için Celâl Bayar'a mektup yazar. Celâl Bey'in kefilliği ile Demirci Efe, Saracoğlu'na güvenmeye başlar. Saracoğlu burada cephane nakliyatında görev alır ve tercüman olarak çalışır. Kuvayımilliyeyi zayıflatmak isteyen kişilerin Saracoğlu'nun İttihatçı olduğunu söylemeleri üzerine Demirci, Saracoğlu'nu tutuklatır. Faik Bey'in araya girmesiyle serbest kalan Saracoğlu, Söke'ye giderek Mahmut Esat ile birlikte Osmanlı Mebusan Meclisi'ne milletvekilli seçilene kadar Yunanlılara karşı mücadele eder (Arslan, 2017: 23-30).

Celâl Bayar gibi Şükrü Saracoğlu da, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde yer almış, İzmir'in işgalinin ardından eğitimini değil vatanını düşünerek Kuvayımilliyeye katılmış ve romanlarda ifade edildiğine göre Demirci Mehmet Efe'nin maiyetinde, arkadaşı Mahmut Esat Bozkurt³ ile birlikte çalışmıştır. Gürbüz Arslan, Şükrü Saracoğlu'nun Demirci'nin maiyetinde yalnız olduğunu söylemesine rağmen⁴ romanlarda genellikle Saracoğlu'nun Mahmut Esat ile birlikte Demirci'nin yanında yer aldıkları ifade edilmektedir. Saracoğlu'nun bu mücadelesi Türk romanlarına da yansımıştır. Özellikle Gürkan Hacır tarafından kaleme alınan *Efe Başvekil Şükrü*

³ Mahmut Esat Bozkurt, 1922'de İktisat Bakanı, 1924 Adliye Bakanı olarak görev yapmış; Ceza Kanunu, Medeni Kanun, İcra İflas Kanunu, Deniz ve Kara Ticaret Kanunları, Şapka İnkılabı Kanununun hazırlanıp kabul edilmesinde emeği olan devlet adamıdır.

Bkz: <http://www.biyografya.com/biyografi/6469>, Erişim Tarihi: 30.08.2018.

⁴ 1950 yılının Mart ayında Cemaleddin Bildik'in sorularını cevaplayan Saracoğlu, Bildik'e Ödemiş'te geçirdiği çocukluğundan, ailesinden ve eğitim hayatından bahseder. Söz Millî Mücadele yıllarına gelince de Saracoğlu, bu mücadelenin içinde nasıl yer aldığını anlatır. Mahmut Esat Bey ile Kuşadası'nda başladığı mücadeleye Demirci Mehmet Efe'nin karargâhında devam etmek isteyen Saracoğlu, Efe'nin yanına varmadan önce Mestan Efe ve çetesi ile karşılaşır. Mestan Efe, ağabeyi Rüstü'yü tanıdığı için işi biraz olsun kolaylaştırır. Onun casus olduğundan şüphelenen Demirci Efe, Celâl Bayar'ın Saracoğlu'nun Çakırcalı öldüğünde ağladığını söyleyince ona güvenmeye başlar. Saracoğlu, Demirci'nin karargâhında cephane nakliyatında çalışır. Kısaca Saracoğlu'nun ifadelerinden, genellikle romanlarda anlatıldığı gibi Mahmut Esat ile birlikte Demirci'nin karargâhına gitmediği yani yalnız olduğu anlaşılmaktadır. Zaten kendisi de röportajında Mahmut Esat Bey'in Kuşadası'ndan Ankara'ya geçtiğini ifade etmektedir. Bkz: Cemaleddin Bildik, "Siyaset Adamlarımızın Hususî Hayatları:1", Akşam, 20-21 Mart 1950. Ayrıca bkz: http://gazeteler.ankara.edu.tr/detail.php?id=2399&sayi_id=171308, Erişim Tarihi: 19.09.2018.

Saracoğlu'nun Romanı isimli biyografik romanda, Saracoğlu ve Mahmut Esat'ın eğitim gördükleri yurtdışına dönmekten vazgeçmeleri, Demirci Mehmet Efe'nin karargâhına gitmeleri, orada yaşananlar ve ardından da Saracoğlu ve Bozkurt'un efe kıyafetleri giyerek karargâhta cephan nakliyatında ve istihbaratta görev alışları anlatılmaktadır. Romanda, efelerin diyarı olan Ödemiş'te dünyaya gelen Saracoğlu'nun, Çakırcalı Mehmet Efe'ye karşı beslediği sevginin üzerinde de durulmaktadır.

Saracoğlu, Çakırcalı Mehmet Efe ile aynı kasabanın çocuğudur. Saracoğlu, Çakırcalı'nın öldürülmüş olduğunu duyunca yıkılır. Hele Çakırcalı'nın cansız bedeninin ayaklarından asılması, onu daha da üzer. Romanda söz konusu olay, şöyle ifade edilmektedir:

"Gazeteyi kaldırdı. Artık iyiden iyiye ağlamaya başlamıştı. Ben bu adamı bu kadar mı seviyordum diye kendi kendine söylendi. Hıçkırığa hıçkırığa ağlıyor, ağladıkça açılıyor, günlerdir içinde biriken sıkıntıyı atıyordu. İki gündür şehirde konuşulan söylentiye yalandır diye ciddiye almak istememişti ama ya doğruysa diye de içi içini yemişti. Sonunda korktuğu olmuş, kendi kasabasının çocuğu, Ödemişli yaman efe Çakırcalı Mehmet'in ölüm haberi gerçek olmuştu" (Hacı, 2006: 24).

Şükrü Saracoğlu, Mahmut Esat ile İzmir'de tanışmış eğitim için gittikleri İsviçre'de arkadaşlıkları ilerlemiştir. Burada dernek çalışmalarını birlikte yürüterek yaşanan siyasal gelişmeleri değerlendirmişlerdir. Kısaca Avrupa'da Türk yanlısı bir kamuoyu yaratmak için çabalamışlardır (Hacı, 2006: 55). Saracoğlu ve arkadaşı Mahmut Esat ülkeye döndüklerinde ise, Demirci Efe'nin yanına gidip onunla beraber çalışmaya karar verirler. Memleketin işgalden kurtulması için gerekirse savaşacaklardır. Her yerde Yunan ve İtalyan askerlerinin kontrol noktaları olduğu için genellikle geceleri yol alarak günler sonra Demirci Efe'nin yanına gelirler. Demirci'den önce onları, Mestan Efe ve adamları karşılar. Demirci, Saracoğlu ve Mahmut Esat'ın yanına geleceğinden haberdardır ve onların ifadesini alması için Mestan Efe'yi görevlendirir. Mestan Efe, Saracoğlu'nun ağabeyini tanıdığı için işleri biraz kolaylaşır. Demirci'nin yanına vardıklarında, Demirci onların casus

olmalarından şüphelenir. Saracoğlu, Galip Hoca'dan yardım istemek için ona bir mektup gönderir (Hacı, 2006: 63-69).

Celâl Bayar, Demirci'nin yanına gelir ve şu ifadeleri kullanır: “-Efem ben onlardan Şükrü'yü tanıyorum. İzmir yıllarından beraber çalışmamız olmuştur. Son derece vatanperver, milliyetçi bir münevverdir. Uzunca bir süre İsviçre'de yüksek tahsil etti. Rahmetli babasını da yakinen tanırdım. Ödemiş'te saraçlık yapardı. Bir kardeşi Çanakkale'de düştü. Ailecek milli davaya gönül verenlerdendir” (Hacı, 2006: 69-70). Celâl Bayar ayrıca, Şükrü'nün Çakırcalı'nın öldüğünde ağladığını ve kendisinin efe hayranı olduğunu söyleyince Demirci Efe ikna olur. Şükrü Saracoğlu ve Mahmut Esat Bey, çocukluklarından beri hayran oldukları efelerle birlikte yaşamaya başlarlar. Kendilerine verilen efe kıyafetlerini giyip tüfek kuşanırlar (Hacı, 2006: 71).

Demirci Mehmet Efe, Şükrü Bey ve Mahmut Esat Bey'i yabancı dil bildikleri için Köşk karargâhına getirtir (Kiraz, 2009: 576). Saracoğlu ve Esat Bey, hem istihbaratta hem de cephaneye silah temininde görev alırlar (Burhan, 2009: 68). Galip Hoca'da da karşımıza çıktığı gibi Saracoğlu ve Mahmut Esat Bey hakkında da “İttihatçılar, memleketi felakete sürüklüyorlar” gibi sözler ağızdan ağza yayılmaya başlar: “Araştırdık, İttihat Terakki'nin İzmir eski kâtib-i mesulü Mahmut Celal Bey'miş. Yalnız o mu? Mahmut Esat Bey İsviçre'den tahsilini yarıda bırakıp gelmiş, o da İttihatçı. Saraçoğlu Şükrü Bey gelmiş, o da İttihatçı.” (Muslu, 2016: 112) Bu duyumlardan sonra Demirci Mehmet Efe; Galip Hoca, Saracoğlu, Mahmut Esat Bey hakkında şüpheye düşer. Şükrü Bey silah sevkiyatları, cephane temini, istihbarat çalışmalarında göstermiş olduğu başarılarla Demirci'nin emriyle gittiği cephane sevkiyatı sırasında İtalyanlar tarafından suçüstü yakalanır. Şükrü Bey, Demirci Efe'ye telgraf çekerek durumu bildirir. Demirci, İtalyanlara “Ya Saraç'ı bırakırsınız ya da baskın verir hepinizi keserim!” deyince İtalyanlar, Demirci'nin şakasının olmadığını bilirler ve Saracoğlu'nun cephane ile birlikte gitmesine izin verirler. Şükrü Bey'e, Osmanlı Meclisi'nde görevine devam etmesini bildiren telgraf gelene kadar Şükrü Bey, karargâhta çalışmaya devam eder (Hacı, 2006: 73-74).

Sabahattin Burhan *Çete Ayşe* başlıklı romanında da, Mahmut Esat Bozkurt ve Şükrü Saracoğlu'nun İsviçre'de tahsil gördüklerini,

memleketin üzerinde dönen kara bulutları görünce memlekete koşarak geldiklerini anlatır (Burhan, 2009: 231). Sabahattin Burhan, *Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe 2* isimli bir başka eserinde de Şükrü Saracoğlu ve Mahmut Esat Bey'in daha ağırlıklı olmak üzere Millî Mücadele döneminde yapmış oldukları faaliyetler hakkında bilgi verir. Mahmut Esat Bey'in babası İzzetli Hasan Bey, Kuşadası Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nı kurmuş, oğlu İsviçre tahsilini vatanı için yarıda bırakıp geldiğinde teşkilatın mesuliyetini ve yetkilerini ona devretmiştir. Esat Bey de çocukluk arkadaşı Mehmet Şükrü Bey'i kendine yardımcı yapmış, kısa zamanda teşkilatı kuvvetlendirmiş, efe kıyafeti giyip efelere öncülük etmiştir (Burhan, 2009: 456).

Millî Mücadele'ye önemli katkıları bulunan Saracoğlu, çocukluğundan beri efe hikâyeleriyle büyümüş ve zeybek oynamayı ise, çok sevmiştir. Gürkan Hacır, romanında Saracoğlu'nun zeybek oyununa olan bağlılığını şu ifadelerle anlatmaktadır:

"Dakikalarca oyunu bırakmıyor, yorulup terleyinceye kadar veya orkestra parçayı bitirinceye kadar zeybek oynamayı sürdürüyordu. Sarı Zeybek onun da favorisiydi. Atatürk'ün en sevdiği zeybek parçası olan "Sarı Zeybek" çalmaya başladığında Saracoğlu'nu yerinde tutmak mümkün değildi. Artık Ankara'daki diplomatlar da onun bu oyun merakına alışmışlar, O sahneye atıldığında önce ilgiyle izleyip ardından elleriyle yavaş yavaş tempo tutmaya başlıyorlardı. Memleketi Ödemiş'e olan düşkünlüğü, efelere olan hayranlığı ve zeybek oyununa tutkusu ona yeni bir lakap da hediye etmişti: Efe Başvekil!..." (Hacır, 2006: 244)

Saracoğlu, son nefesini vermeden önce halüsinasyon görmeye başlar. Hayran olduğu Çakırcalı Mehmet Efe'ye kızan olmak ister. İlk önce Hacı Eşkiya ile konuşur. Sonra Çakırcalı'nın karşısına çıkar ve onun kızanı olur: *"-Hadi bakalım Saracoğlu, diye seslendi Çakırcalı Mehmet Efe! Efe oldun artık. Durma yürü ölümün üstüne!..."* (Hacır, 2006: 302)

Kısaca Saracoğlu, efelerin diyarı olan Ödemiş'te dünyaya gelmiş, efe hikâyeleriyle büyümüş ve efelere karşı hayranlık duymuştur. Millî Mücadele yıllarında söz konusu vatan savunması olunca aynı hayran olduğu efeler gibi dağa çıkmış, zeybek kıyafetini

giyerek zeybeklerle birlikte bu mücadelenin içinde yer almıştır. Saracoğlu bu mücadelesinde yalnız değildir. Yanında arkadaşı Mahmut Esat Bozkurt da vardır. İlerleyen yıllarda devletin önemli kademelerinde görev alacak olan gerek Saracoğlu gerekse Mahmut Esat Bey, o dönemde eğitimlerinden vazgeçerek vatan için mücadele etmişlerdir. Bu dönemi anlatan romanlarda da yazarlar, Saracoğlu'nun ve Mahmut Esat Bey'in bu mücadelelerinden saygıyla ve takdirle bahsetmişlerdir.

3. Adnan Menderes'in Kuvayimilliy'e Yer Alışı ve Bu Yaşananların Romanlara Yansımaları

Arka Bahçede Neler Oldu? Adnan Menderes başlıklı eserinde Adnan Menderes'in hayatını anlatan Tuğrul Sarıtaş, 1899 yılında Aydın'da dünyaya gelen Ali Adnan'ın Etem Bey ve Tefika Hanım'ın oğulları olduğundan ve Melike isminde de bir ablasının bulunduğu bahseder. Tefika Hanım, çocukları çok küçükken veremden vefat eder. Kısa bir süre sonra baba Etem Bey de veremden kurtulamaz. Aynı son ablası Melike'yi de beklemektedir ve o da veremden vefat eder. Ali Adnan'ın sadece babaannesi Fitnat Hanım kalır ve onunla birlikte Adnan, Aydın'dan ayrılarak İzmir'e taşınır. Ali Adnan ilk önce İttihat ve Terakki İdadisi'ne yazılır. Ardından da yabancı dil öğrenmek için Amerikan Koleji'ne gider. 1. Dünya Savaşı başlayınca 16 yaşını henüz bitirmiş olan Ali Adnan askere alınanlar arasındadır. Ali Adnan tahsilli olduğu için askerlikte yedek subay eğitimi alır. Bu sıralarda babaannesi Fitnat Hanım da veremden ölür. Adnan, zehirli sıtmaya yakalanır ve seyyar hastanede tedavi görür, cepheye gidemez. 1918 yılında Mondros Mütarekesi'nin ardından ordu terhis edilince o da terhis olur. Aydın'a çiftliğe döner. 15 Mayıs 1919'da Yunan askeri İzmir'e girince bir süre sonra Adnan Bey Ay-Yıldız çetesini kurarak mücadeleye katılır. Bölgenin en büyük toprak sahibi olan Adnan Bey, çiftliğini ve bütün imkânlarını bu mücadelenin hizmetine verir. Bu mücadelede yalnız değildir Adnan Bey. Yanında çocukluk arkadaşı Etem Bey de vardır. Adnan Bey ve birliği, çeşitli baskınlara ve çatışmalara katılır. Bu mücadelede göstermiş olduğu başarılarından dolayı da kendisine İstiklal Madalyası verilir (Sarıtaş, 2013: 12-20).

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz yaşamı romanlara da konu olan Adnan Menderes hakkında, *Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe 2* başlıklı eserde Menderes'in doğumundan Millî Mücadele yıllarına kadar olan yaşamı anlatılır. Romanda Adnan Menderes ve Ethem Menderes'in, mütarekenin ardından ordu mensuplarının terhis edilmesinden sonra onların da terhis edildiği ve memleketleri Aydın'a döndükleri ifade edilir. Adnan Menderes ve Ethem Menderes, Aydın'da teşkilat kurup düşmana karşı silahlı mücadeleyi düşünmüşler, Çakırbeyli'deki çiftliğe gelmişlerdir (Burhan, 2009: 9).

Ahmet Zeki Muslu'nun *Mor Cepkenliler* başlıklı romanında ise, olaylar biraz daha farklı anlatılır. Adnan ve Ethem Beyler 1916 yılında askere alınmışlar ve İstanbul'da Yedeksubay Talimgâhı'nda askeri eğitim görmüşler, eğitim sonrası Ethem Bey Çanakkale'ye gönderilmiş fakat o cepheye vardığında savaş çoktan bitmiştir. Adnan Bey ise, Suriye'ye giderken yolda zehirli sıtma hastalığına yakalanmıştır. Adnan Bey, seyyar hastanede bir süre kalmış ve 40 kiloya kadar düşmüştür. Daha sonra İzmir'deki 17. Kolordu emrine verilmiş fakat çok geçmeden savaş bitmiştir. Adnan ve Ethem Beyler, terhis edilir. İki arkadaşı, İzmir'de ev tutar. Yarıda kalan öğrenimlerini tamamlamak için Amerikan Koleji'ne yazılırlar. Adnan Bey, bu sefer de karahumma hastalığına yakalanır. İyileştiğinde İzmir'in üzerinde kara bulutlar dolaşmaya başlar. Yunan ordusu İzmir'e girmeden oradan ayrılıp Aydın'a giderler. Bir gün Yörük Ali Efe, Killioğlu Hüseyin Efe, Zekai Bey ve Şükrü Bey çiftliğe gelip Adnan Bey'in kendilerine katılmalarını isterler. Adnan Bey, onlara katılmak yerine para vermeyi teklif eder: "*Adnan Bey savaş yanlısı değildi. Çiftlikte çalışanlarının konuşmalarından da biliyordu, köylü de savaştan bıkmıştı. Devlet gibi halkta savaş yorgunuydu. Kimse savaşın adını anmak istemiyordu. Efelerin, biz savaşıcağız diye çıkıp gelmesi tüm çiftlik çalışanları gibi Adnan Beyi de rahatsız etti.*" (Muslu, 2015: 372-377).

Olayların gelişimi Adnan Bey'in sessiz kalışına daha fazla izin vermez. Efeler, başarı elde ettikçe Çakırbeyli Çiftliği'nde de kıpırdanmalar başlar. Adnan Bey ve Ethem Bey, küçük bir birlik oluşturarak Millî Mücadele'ye destek vermeye karar verirler. Bu

birliğin başına da Adnan Bey'in akrabalarından Topçu Teğmen Selami Bey'i getirirler. Bu küçük silahlı topluluğa Ay-Yıldız Çetesi adını verirler. Selami, Adnan ve Ethem Beyler silahlarını kuşanıp Çakırbeyli, Orhaniye ve Bedirler köylerinde yaşayan, çiftliğe geçimini sağlamaya gelen kişilerden oluşan gönüllü silahlı bir birlik meydana getirirler (Muslu, 2016: 211).

Adnan Bey'in sağlığı iyi olmasa da civar köylerden topladığı gönüllülerle baskınlar düzenler, çatışmalara katılır. Efeler (Yörük Ali Efe, Killoğlu Hüseyin Efe, Kara Durmuş Efe vb.) de onlara destek verir. Ay-Yıldız çetesinin yapmış olduğu baskınlardan romanlarda sıkça bahsedilmektedir:

“Adnan Beyin kumandasındaki Çakırbeyli ve Boydere gönüllüleri, yüksek moralle, başladıkları müsademeye, aynı sür’atte, hatta daha azimle devam ediyorlardı. Gevşeklik gösterip açık vermediklerinden zâyiat yoktu. Adnan Bey, emrindekileri iyiden iyiye elemiş, kalbur üstü olanları seçerek, müsademede yüksek moralin başarı olduğunu daima telkin etmişti. İşte şimdi, emeklerinin müsbet mânâda semeresini görüyordu. Gerçi gönüllü katılmak isteyen hiçbir kimsenin arzusunu reddetmemişti; ama gönüllüler kendilerine güvenen cesaretli, atıcı, vatansever kişilerdi” (Burhan, 2009: 56).

“Adnan Bey, Emrezköy’de savaşırken düşmanın çemberinde kalıp çemberi yaran Ayyıldız Çetesi’nin kurucusu ve reisidir. Emrezköy Savaşı’nda yara almadan kurtulabilmişti. Çok müşkül vaziyette kaldıklarından çemberi yarabilmeleri bile büyük başarıydı. Savaşın en zorlu ve dehşetli anında düzenli çekilemediklerinden Yörük Ali Efe’nin maiyetinden bazıları hariç diğerleri dört bir yana dağılmıştı. Korkunç vartadan kurtulduktan sonra da Adnan Bey, Yenipazar’a ulaşmış, Şube Reisi Fettah Bey’le çalışmalarını devam ettirmişti” (Burhan, 1999: 78).

Adnan Menderes varlıklı bir ailenin çocuğudur. Sahibi olduğu Çakırbeyli Çiftliği, Menderes Nehri’nin diğer tarafında yani Yunan işgal sahasının dışındadır. *Ege’nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe II* başlıklı romanda Menderes’in, düşmanın kendisine dokunamayacağı bir bölgede, varlık içinde yaşamak yerine düşmana karşı mücadeleye girmesi, Selâmi Bey’in dikkatini çeker ve bu durumu Adnan Bey’e sorar. Adnan Bey’in kendisine verdiği cevap ise, onun vatanına olan sevgisini göstermektedir:

“Neye yarar Selâmi Bey? Hain düşmanların soysuz uşakları, 27 Mayıs'ta paslı bir kama sapladılar yüreğime. Her nefes alışım da demime, damarıma biraz daha işliyor, şah damarımdan kan içiyorlar. Malım, mülküm herşeyim fedâ olsun. Çiftliğim de. Hatta canım bile. Yeter ki, şu düşman memleketimizden gitsin” (Burhan, 2009: 40).

Adnan Menderes'in Ay-Yıldız Çetesi adını koydukları birliğin içinde vermiş oldukları vatan mücadelesinden, Sabahattin Burhan'ın ve Ahmet Zeki Muslu'nun romanlarında sıklıkla bahsettiklerini gördük. Her iki yazar da Adnan Menderes'in bu çabalarını ve almış olduğu başarıları tarafsız bir bakış açısıyla yer yer de takdirle dile getirmişlerdir.

İncelenen romanlarda söz konusu devlet adamlarına sadece yazarların bakış açıları değil efelerin, subayların, halkın da onlara nasıl baktıklarına dair bilgiler yer almaktadır. Örneğin; *Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe II* başlıklı romanda Yörük Ali Efe, Galip Hoca'ya Adnan Menderes'i bir kahraman olarak takdim etmektedir: *“Sizi Adnan Beyle tanıştrayım. Çakırbeyli Çiftliğinin sahibidir. Yunan Aydın'a girdiği 27 Mayıs gününden beri mücadele eder. Ayyıldız çetesini kurmuş, Tellidede Cephesinde, İncirliova'da düşmana kan kusturmuştur. Baştan beri mücadelemizin ön safında yer alan kahramanlardandır. Cephe kurulduktan sonra da şimdilik Yenipazar Askerlik Şubesinde yedek teğmen olarak hizmet veriyor”* (Burhan, 2009: 475).

Benzer şekilde *Çete Ayşe* başlıklı romanda da Mestan Efe, Adnan Bey ve arkadaşları için şu ifadeleri kullanır: *“-Var olun fedailer, dedi. Hepiniz berhudar olun. İstiklal Savaşı'mızda başka hiçbir fedakârlık yapmasanız bile bu yaptığınız kahramanlık övünmenize yeter. Hizmetin müstesna şerefi de yedi ceddinizi mutlu eder.”* (Burhan, 1999: 159).

Bu olumlu bakışların aksine bir de onları İttihatçı olmalarıyla ön plana çıkarıp vermiş oldukları mücadeleleri karalayacak, Kuvayımilliye'ye zarar verecek nitelikte ithamlar da söz konusudur. Örneğin; *Menderes'in İki Yakası* başlıklı romanda Nazilli kahvehanesinde oturan biri şu ifadeleri kullanır: *“İttihatçılar, memleketi felakete sürüklüyor arkadaşlar. Yalnız Mustafa Kemal mi?*

Demirci Efe'nin yanına Galip Hoca adında biri gelmiş. Araştırdık, İttihat Terakki'nin İzmir eski kâtib-i mesulü Mahmut Celal Bey'miş. Yalnız o mu? Mahmut Esat Bey İsviçre'den tahsilini yarıda bırakıp gelmiş, o da İttihatçı. Saraçoğlu Şükrü Bey gelmiş, o da İttihatçı" (Muslu, 2016: 112).

Kısaca Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli devlet adamları olan ve Millî Mücadele'ye önderlik eden Celâl Bayar, Şükrü Saracoğlu ve Adnan Menderes'e incelenen romanlarda subaylar, efeler ve halkın büyük bir kısmı kahraman gözüyle bakarken, araya fitne sokmak isteyen halktan kimseler onları İttihatçı olmakla itham etmişler ve devleti felakete sürükleyeceklerini düşünmüşlerdir. Onların bir zamanlar İttihatçıların içinde yer almaları ilk zamanlar Demirci Mehmet Efe başta olmak üzere diğer efelerin onlardan kuşku duymalarına sebep olmuş ve onlara karşı bir güvensizliğe yol açmıştır. Fakat onların vatan aşkı ile elde etmiş oldukları başarılar, bu güvensizliği silerek yerini takdire ve hayranlığa bırakmıştır.

Sonuç

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından yaşananlar, roman yazarları tarafından da kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına son adım kala ülkenin tekrar toparlanabilmesi ve vatanın işgalden kurtulabilmesi için başta Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere birçok vatansever insan, bu mücadelenin içinde gönüllü olarak yer almıştır. İşgal devletleri tarafından terhis edilen ordunun subayları, efeler, bir zamanlar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içinde yer alan ve haklarında tutuklama kararı çıkan devlet adamları halkı bilinçlendirmek ve Kuva-yı Milliye'ye gönüllü toplayabilmek için canla başla çalışmışlardır. Bu çalışanların başında da Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanı ve Millî Mücadele'nin Galip Hocası Celâl Bayar bulunmaktadır. Celâl Bayar'ın çabaları sadece tarihi kaynaklara geçmemiş aynı zamanda tarihi romanlarda da yer almıştır. Benzer şekilde Şükrü Saracoğlu, Mahmut Esat Bozkurt ve Adnan Menderes de bu mücadelenin içinde yer alan ve Millî Mücadele'ye olan katkılarının romanlara da konu olduğu diğer devlet adamlarıdır. Yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda ise, bu dönem romanlarında Şükrü Saracoğlu, Mahmut Esat Bozkurt,

Adnan Menderes'e göre Galip Hoca'nın faaliyetlerinden daha sıklıkla bahsedildiği görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında önde gelen söz konusu siyaset adamlarının vermiş oldukları mücadeleleri roman yazarları, takdirle ve yer yer hayranlıkla ifade ederek onların vatan söz konusu olduğunda siyasi kimliklerinden sıyrılıp gönüllü bir er gibi gerek cephede gerekse cephe arkasında nasıl çaba harcadıklarını objektif bir bakış açısıyla anlatmışlardır. Ülkenin o yıllardaki siyasi, ekonomik ve sosyal durumu hakkında da bilgiler içeren romanlarda halkın devlete, askere, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı bakış açıları da ifade edilmiş, halkın yorgun ve yenik düştüğü bir anda tekrar nasıl ayağa kalkarak vatan topraklarını işgal altından kurtardıkları anlatılmıştır.

Kaynakça

- Arslan, G. (2017). *Şükrü Saracoğlu'nun Hayatı Ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Atatürk, G. M. K. (2014). *Nutuk (Söylev)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Bayar, C. (1997). *Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş 6*, Sabah Kitapları, İstanbul.
- Bayar, C. (1997). *Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş 7*, Sabah Kitapları, İstanbul.
- Bildik, C. (1950)., "Siyaset Adamlarımızın Hususî Hayatları:1", *Akşam*, 20-21 Mart 1950.
- Burhan, S. (2009). *Çete Ayşe 1*, 3. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Burhan, S. 1999). *Çete Ayşe 2*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Burhan, S. (2009). *Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe 2*, 11. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Burhan, S. (2009). *Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe 3*, 11. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Burhan, S. (2014). *Kurtuluş Savaşı'nda Gökçen Efe Destanı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Cebesoy, A. F. (2010). *Millî Mücadele Hatıraları*, 2. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul.

-
- Dinamo, H. İ. (2012). *Kutsal İsyân Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 2*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Dinamo, H. İ. (2013). *Kutsal İsyân Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 4*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Ertekin, A. L. (2001). *Kuvayı Milliye Tacının İri Pırlantası Gökçen Efe*, Yeni Asya Matbaacılık.
- Gökbel, A. (2005). *Millî Mücadele’de Aydın*, Sadeleştiren: Hüseyin Kuruüzüm, Kolalı Matbaası, Aydın.
- Hacı, G. (2006). *Efe Başvekil Şükrü Saracoğlu’nun Romanı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [Http://Gazeteler.Ankara.Edu.Tr/Detail.Php?İd=2399&Sayı_İd=171308](http://Gazeteler.Ankara.Edu.Tr/Detail.Php?İd=2399&Sayı_İd=171308), Erişim Tarihi: 19.09.2018.
- [Http://Www.Biyografya.Com/Biyografi/6469](http://Www.Biyografya.Com/Biyografi/6469), Erişim Tarihi: 30.08.2018.
- [Http://Www.Mfa.Gov.Tr/Sayin-Sukru-Saracoglu_Nun-Ozgecmisi.Tr.Mfa](http://Www.Mfa.Gov.Tr/Sayin-Sukru-Saracoglu_Nun-Ozgecmisi.Tr.Mfa), Erişim Tarihi: 30.07.2018.
- [Https://Www.Tccb.Gov.Tr/Cumhurbaskanlarimiz/Celal_Bayar/](https://Www.Tccb.Gov.Tr/Cumhurbaskanlarimiz/Celal_Bayar/) Erişim Tarihi: 25.07.2018.
- İnalçık, H. (2016). *Devlet-İ Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-İv*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kiraz, İ. (2009). *Millî Mücadele’ De Bir Destan Demirci Mehmet Efe 3*, Brc Matbaası, Ankara.
- Kiraz, İ. (2013). *Millî Mücadele’de Bir Destan Demirci Mehmet Efe 4*, Brc Matbaası, Ankara.
- Muslu, A. Z. (2015). *Mor Cepkenliler*, Ülke Yayınları, İstanbul.
- Muslu, A. Z. (2016). *Menderes’in İki Yakası*, Ülke Yayınları, İstanbul.
- Sarıtaş, T. (2013). *Arka Bahçede Neler Oldu? Adnan Menderes*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara.
- Selek, S. (2002). *Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı 1)*, 3. Baskı, Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Usta, A. İ. (Belirtilmemiş). *Efelerin Efesi Yörük Ali Efe*, Hürefe Matbaacılık, İzmir.
- Ünsal, İ. (2014). *Dağların Kartalı Gökçen Efe*, Hayat Yayın Grubu, İstanbul.